

АНГЛІЙСЬКЕ ЕКЗИСТЕНЦІЙНЕ РЕЧЕННЯ В ГЕНЕРАТИВНОМУ ВИСВІТЛЕННІ

Полховська М. В.

У статті доводиться актуальність використання методології «програми мінімалізму» Н. Хомського, яка дозволяє пояснити правила породження речення загалом та екзистенційного речення зокрема. Генеративні методи дослідження вбачаються релевантними при поясненні шляхів породження граматичного суб'єкта в екзистенційному реченні, при аналізі девіантного узгодження дієслова і постдієслівної іменної групи, при розкритті особливостей вживання означеної NP у структурі екзистенційного речення.

Ключові слова: операція озвучення, принцип розширеної проєкції, експлетив, категоріальна ознака, дистанційне узгодження.

АНГЛИЙСКОЕ ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ В ГЕНЕРАТИВНОМ ОСВЕЩЕНИИ

Полховська М. В.

В статье доказывается актуальность использования методологии «программы минимализма» Н. Хомского, которая позволяет объяснить правила порождения предложения в целом и экзистенциальной конструкции в частности. Генеративные методы исследования являются релевантными для объяснения способов порождения грамматического субъекта в экзистенциальном предложении, для анализа девиантного согласования глагола и постглагольной именной группы, для раскрытия особенностей употребления определенной NP в структуре экзистенциальной конструкции.

Ключевые слова: операция озвучивания, принцип расширенной проекции, эксплетив, категориальный признак, дистанционное согласование.

ENGLISH EXISTENTIAL SENTENCE IN THE GENERATIVE PERSPECTIVE

Polkhovska M.

The article proves the necessity of Chomsky's Minimalist framework application. It allows to explain the generation process of any sentence

as well as of the existential construction. The generative methods are relevant to explain the ways of grammatical subject generation in the existential sentence, to analyze the deviant agreement of a verb and a post-verbal noun phrase, to reveal the peculiarities of a definite NP in the structure of the existential construction.

Key words: *Spell-out Operation, Extended Projection Principle, Expletive, Categorical Feature, Distance Agreement.*

Сучасний етап розвитку мовознавства орієнтує дослідника на комплексний підхід до аналізу синтаксичних конструкцій, у межах якого останні вивчаються з урахуванням їхньої структури, семантики та особливостей функціонування. Поява генеративної граматики у другій половині ХХ століття ознаменувала зміну поглядів на лінгвістичну теорію, яку стали розуміти як взаємодію мислення людини з мовою. Об'єктом дослідження генеративізму є синтаксис, який визначають як креативну частину граматики. Синтаксична організація речення — це система правил та принципів, які дають можливість мовцям, з одного боку, формувати правильні речення, з другого — оцінювати їх із точки зору правильної чи неправильної граматичної організації. За допомогою цих правил мовець зі своїми обмеженими можливостями може генерувати нескінченну кількість речень. При цьому не заперечується важливість семантичного компонента синтаксису, він є невід'ємним від граматики [1].

ГраMATика складається із трьох взаємопов'язаних компонентів: синтаксичного (генеративного), фонетичного й семантичного (інтерпретаційних) [6, с. 5]. Синтаксичний компонент породжує серію синтаксичних структур, фонетичне оформлення яких визначене фонетичним компонентом, а значення — семантичним. Варто зазначити, що генеративна теорія, фундатором якої є Н. Хомський, за останні п'ятдесят років у результаті свого постійного розвитку зазнала суттєвих змін.

За поширеною раніше версією генеративної теорії, кожне речення має глибинну структуру, яка шляхом використання певних правил трансформується у поверхневу структуру. Однак із запровадженням у науковий обіг «програми мінімалізму» та «питань мінімалізму» відбувається радикальне переосмислення теоретичних засад, відмова від базових понять — глибинної й поверхневої структури. Ці терміни було замінено поняттями *структура речення до (та після)* застосування операції *озвучення*. Наразі мову розуміють як когнітивну систему, що зберігає інформацію про звук, значення й структурну організацію. Мова є тим засобом, який генерує речення $Exp = \langle PF, LF \rangle$, де PF — рівень, на якому фонетичний компонент дає інструкції сенсомоторній системі про певний звук (його ознаки F), а LF — рівень, на якому семантичний компонент дає сигнал поняттєвій системі мозку про певні ознаки слова (F) [3, с. 90–91]. Взаємодія мови з цими зовнішніми щодо неї системами визначається умовами відповідності (*legibility conditions*). Висловлення (Exp) є легітимним, якщо на рівні взаємодії двох вищевказаних рівнів (*interface level*) Exp складається лише з елементів, що надають інструкції зовнішнім системам (сенсомоторній і поняттєвій). Всі зайві елементи та дериваційні кроки повинні бути еліміновані. Останні є виправданими лише за умови існування для цього вагомої причини (вплив на інтерпретацію речення). Породження висловлень відбувається за допомогою трансформаційної системи, яка збирає категоріальні ознаки (F) в слова і формує з них синтаксичні утворення [2; 3, с. 94–101].

Речення та його конституенти мають однакову внутрішню будову. Згідно з Ікс-штрих теорією (*X'-bar theory*) вони організовані навколо відповідної вершини X, де X — будь-який синтаксичний конститuent у вигляді слова або морфеми. Разом із комплементом X формує проєкцію X' (ікс-штрих), яка своєю чергою поєднується із специфікатором [Spec, ...] для формування максимальної проєкції XP [7, с. 2].

Формування відповідних проєкцій визначається поділом одиниць мови на лексичні й функціональні. Основними функціональними проєкціями у структурі речення є CP (*complimentizer phrase*), яка визначає комунікативний вид речення, його спосіб і створює позицію для комплементаризера, TP (*tense phrase*), яка містить фінітну флексію та vP (*verbalizer phrase*), що перетворює одиницю мови на дієслово. Проєкція TP має ф-ознаки (узгодження і/або відмінки). Ці ознаки є неінтерпретованими (несемантичними) та складають ядро системи узгодження, призначення відмінка й пересуву конститuentів у реченні. Вони мають непрямий вплив на інтерпретацію висловлення і повинні бути перевірені (узгоджені й видалені). Присутність функціональної проєкції TP вмотивована як семантичними, так і структурними ознаками: вона має часовий показник дієслова, маркує відмінком підмет і створює структурну позицію для задоволення принципу розширеної проєкції (ПРП) [4, с. 341]. Наявність функціональної проєкції vP спочатку визнають лише в перехідних і неєгативних дієсловах, при цьому специфікатор vP створює позицію для розміщення семи агентивності та каузації відповідно, чи позицію для пересуву додатка (*Object Shift*) [4, с. 315; 7, с. 228–234]. Згодом присутність цієї проєкції стає обов'язковою для всіх дієслів. Її розглядають як вербалізатор, який перетворює лексичний корінь на дієслово.

Основними операціями, з яких складається трансформаційна система, є операція злиття (*Merge*), узгодження (*Agree*) й пересуву (*Move*). Узгодження встановлює відношення (узгодження й перевірки відмінка) між одиницею мови й ознакою F у певному обмеженому просторі. Пересув конститuenta речення поєднує операцію злиття й узгодження та є щодо вставлення й узгодження більш складною операцією, операцією «крайнього випадку» (*Last Resort*) [3, с. 101–102; 7, с. 209]. За канонами генеративної граматики пересув конститuent-

та речення повинен бути вмотивованим і відбуватися для перевірки морфологічних ознак. Так, наприклад, у будь-якому предикативному реченні, згідно з гіпотезою внутрішнього VP породження підмета (*VP-internal subject hypothesis*), NP (іменна фраза) пересувається до позиції підмета [Spec, TP] для того, щоб отримати відмінок. Цей пересув відбувається після застосування операції *озвучення* (*Spell-Out*) [3].

У межах генеративної граматики англійське речення з експлетивним *there* завжди було предметом теоретичного дослідження. Нагадаємо, що з погляду семантики загальноприйнятими значенням екзистенційного речення є значення *існування* (трьох його фаз: початку, продовження, закінчення), *місцезнаходження*. Екзистенційну конструкцію відносять до семантичних примітивів (значення існування настільки зрозуміле, що ніякі інші пояснення не зроблять його зрозумілішим). З другого боку, екзистенційне речення визначають на основі присутності в ньому атонічного, недейктичного, плеонастичного *there* [11, 3], яке посідає канонічну позицію підмета [Spec, TP], тоді як підмет розташовується праворуч від дієслова [7, с. 236].

Експлетивне *there* визначають як семантично пустий елемент, як неповноцінну NP, заповнювач позиції підмета, який не має тета-ролі і не робить внеску до семантичної інтерпретації речення. Зв'язок між ним і постдієслівною NP доводить, що він лише попереджає про логічний підмет [7, с. 41; 9, с. 81]. Про виконання *there* граматичної функції підмета свідчать такі факти:

- 1) інверсія *there* й дієслова в запитаннях;
- 2) повторення *there* у розділових запитаннях;
- 3) можливість приєднання скороченої форми копули до *there* в неформальному стилі.

У більшості розвідок, проведених генеративістами, екзистенційне *there* трактують як експлетив, який породжується в канонічній для підмета позиції [Spec, TP] для задоволення

вимоги *принципу розширеної проєкції* (ПРП), згідно з яким ця позиція повинна бути заповненою [3]. Окрім цього, існують підходи, відповідно до яких *there* є:

- пустим (формальним) предикатом, який породжується в конфігурації із постдієслівною NP у складі бездієслівної конструкції (*Small Clause*) [7] (бездієслівного речення, яке не має індикації часу). У структурі речення воно позначається як SC, оскільки досі не зрозуміло, що є його вершиною [7, с. 109];
- прийменниковою фразою PP (*prepositional phrase*), переміщення якої до позиції підмета порівнюється із локативною інверсією.

Один із аргументів на підтримку теорії породження *there* у складі бездієслівної конструкції (*Small Clause*) в ролі предиката або PP (*prepositional phrase*) є те, що його поведінка паралельна поведінці предиката / локатива при інверсії. Обидві конструкції не можуть уживатися без дієслова *be*. Позиція, до якої переміщується *there* під час інверсії, забезпечується саме дієсловом *be*, напр.:

(4) *John thinks there to be a boy in the room;*

(5) *John thinks the cause of the argument to be Mary* [8, с. 94].

Окрім того, зазначається, що, оскільки *there* й постдієслівна NP породжуються в локальних відношеннях (у межах однієї максимальної проєкції), вони узгоджують ф-ознаки (категоріальні ознаки), які *there* перевіряє з дієсловом у позиції підмета після пересуву. При конфігурації бездієслівної конструкції (*Small Clause*) лише один елемент (NP чи *there*) може зазнавати пересуву до позиції її підмета. Неграматичність речення (6) пояснюють завдяки локальним обмеженням пересуву: лише той елемент, який почав рух першим, може його продовжувати, напр.:

(6) **there seems a man to be in the room.*

Попри вищезазначені переваги, цей підхід має серйозні недоліки, зокрема поведінку конструкцій під час *wh*-пересуву

(*wh-movement*). Аналогія з інверсією предиката й локатива, яка є головним аргументом за породження *there* в бездієслівній конструкції (*Small Clause*), існує лише в презентаційних конструкціях (з дієсловом, відмінним від *be*). Так, речення, в якому постдієслівна NP повністю вилучається при інверсії предиката чи локалізатора, буде неграматичним, однак у конструкціях із *be* цей пересув є можливим [8, с. 95], напр.:

(7) *Which picture do you think the cause of the riot was t?*

(8) *What is there in the refrigerator?*

Як альтернативу до вищезгаданого підходу пропонують розглядати *there* як підмет бездієслівної конструкції (*Small Clause*). Діючи від супротивного, дослідники доводять, що саме NP є предикатом цієї конструкції [8]: *there* не поводить себе як предикат тому, що:

1) воно має здатність пересуватися ліворуч, чого не відбувається з інвертованими предикативними конструкціями, у яких предикат залишається на місці (наприклад, псевдоклефти);

2) лише предикати в *there*-реченнях можуть бути еліптовані, напр.:

(9) *We thought there would be a lot of problems and there were;*

3) речення з *there* відносять до суджень, які не повідомляють про їх тему, не мають суб'єктно-предикатних відношень, а лише вводять у дискурс нову ситуацію. Однак якщо припустити, що нова ситуація предикуюється до суб'єкта локації, то суб'єктом буде *there*, а NP буде предикатом [8, с. 99–101].

Проти «структурно високої» позиції породження *there* [Spec, TP] було висунуто тезу про його породження у складі *vP* [5] («низька» позиція у структурі речення). Головною перевагою цього положення є можливість пояснити вживання експлетива *there* лише з неакузативними (ергативними) діє-

словами. У випадках експлікації в реченні перехідних чи неегративних (*unergatives*) дієслів вербалізатор *vP* має своєю вершиною категорію дії чи стану, які, відповідно, потребують аргумента (агенса) в позиції специфікатора. Отже, поява *there* в позиції [Spec, *vP*] неможлива. Крім того, якщо припустити, що *there* має неінтерпретовані ознаки, які повинні перевірятися (видалятися) з іменною фразою (асоціативом (*associate*), то породження *there* і постдієслівної NP в складі *vP* забезпечує їх перевірку згідно з принципом локальних відношень [5].

Статус експлетива у сучасних мовах, в яких збереглася V2-вимога, свідчить про те, що історично *there* виникає як експлетивний топік (утримувач позиції специфікатора CP), не допускаючи вживання в проекції CP неозначеної NP. З'являючись у реченні як нереченнева адвербіалія у позиції [Spec, CP], після якої спостерігається інверсований порядок слів, експлетивне *there* дублюється локативом та десемантизується. У процесі зміни порядку слів у реченні від SOV- до SVO-моделі унаслідок зміни в застосуванні операції *пересув цілі у складі максимальної проекції* (*piedpiping*), що припускала пересув лише специфікатора максимальної проекції, позиція [Spec, TP] набуває статусу обов'язкової наповненості. У цій позиції в умовах дії механізму реінтерпретації *there* починає функціонувати як експлетивний підмет. У ранньоніовоанглійській мові експлетивне *there* породжується в позиції специфікатора *vP* як формальний зовнішній аргумент дієслова *буття*, звідки, не отримавши тета-ролі, пересувається ліворуч до позиції граматичного підмета [Spec, TP] і за допомогою операції узгодження *проба – мета* видаляє / узгоджує неінтерпретовану ознаку принципу розширеної проекції дієслова й свою інгерентну ознаку особи.

Однією з дистинктивних ознак конструкції з експлетивом в англійській мові є те, що дієслово узгоджується з асоціативом (постдієслівною NP, яка є логічним підметом екзистен-

ційного речення). До появи «питань мінімалізму» (*Minimal Inquiries*) існував підхід, згідно з яким узгодження могло відбуватися за допомогою експлетива двома шляхами: 1) за допомогою пересуву асоціатива ліворуч, до позиції підмета, де знаходиться *there*, який відбувається на LF рівні (приховано) [3; 4]; 2) за допомогою або пересуву *there* ліворуч від асоціатива, або пересувом *there* праворуч до останнього. Для позначення відношень між цими конститuentами речення використовується термін «трансмисія ознак» (*feature transmission*) [1, с. 35].

Неможливо залишити поза увагою еволюцію поглядів на зв'язок *there* й асоціатива в генеративній концепції Н. Хомського. Згідно з теорією керування та зв'язування *there* вводилося до структури речення за допомогою особливо-го правила *there*-вставлення, при цьому NP підлягало правосторонньому переміщенню. Слід зауважити, що правосторонній пересув NP в англійській мові має маргінальний статус, NP переважно переміщуються ліворуч. У такий спосіб вони зв'язують і керують слідом (принцип пустої категорії), який залишається внаслідок їх пересуву. *There*-вставлення допомагає уникнути порушення умов керування та зв'язування, тому що *there* знищує слід, залишений антецедентом (*antecedent NP*) [1, с. 37].

Для пояснення узгодження між дієсловом та асоціативом пропонують пересув постдієслівної NP до позиції *there* і його подальшого заміщення на LF рівні [3; 4]. При цьому проводять аналогію з побудовою предикативного відповідника екзистенційного речення, яка не є релевантною, оскільки:

а) не всі екзистенційні речення мають неекзистенційні відповідники, напр.:

(10) *There is an answer to the question* — **An answer is to the question* [9, с. 194];

б) негативні екзистенційні речення та їх предикативні відповідники не є ізоморфними, напр.:

(11) *There aren't many people in the room — Many people are not in the room* [9, с. 195];

в) узгодження цих типів речень не завжди збігаються, напр.:

(12) *There is a man and two women at the corner — A man and two women are at the corner* [9, с. 194].

Для обмеження вставлення *there* в предикативних реченнях і реченнях, що позначають явища природи, були встановлені два принципи:

- 1) експлетивне *there* має отримувати число тієї NP, місце якої воно займає;
- 2) тета-критерій (*Theta criteria*), згідно з яким обов'язковим є виконання тематичних ролей, яких вимагає предикат [1]. Експлетивне *there* не є аргументом, воно не може отримувати тета-ролі, тому його вживання в позиції, маркованої тета-роллю, неможливе (у предикативних реченнях). Для появи *there* в реченні повинні бути задоволені дві вимоги: 1) позиція специфікатора TP повинна бути порожньою; 2) NP повинна бути без відмінка.

У «програмі мінімалізму» екзистенційному *there* бракує ф-ознак (воно є формальним словом), а узгодження на PF-рівні — рефлекс узгодження на LF-рівні [4, с. 66]. Однак експлетив уже не заміщується асоціативом, а прикріплюється до нього. *There* отримує дефініцію афікса-клітика, до якого приєднується аргумент, який з ним асоціюється [3, с. 155; 4]. Пересув асоціатива відбувається для отримання називного відмінка на LF-рівні (приховано (*covertly*), згідно з принципом зволікання (*Procrastination*) [4, с. 32–33]. Лише в позиції призначення відмінка NP стає активною для отримання тета-ролі, адже аргумент дієслова *be* не має жодної з перелічених ознак [4, с. 116]. Знаходячись у позиції, маркованої відмінком, експлетив не може мати тета-ролі. Цей парадокс пояснюють необхідністю отримання тета-ролі асоціативом. Якби позиція експлетива не була маркованою відмінком, асоціатив, пересуваючись до неї, був би невидимим для призначення тета-ролі.

Відповідно до іншого підходу, пересув асоціатива ліворуч відбувається не лише для задоволення своєї морфологічної потреби (*Greed*), а й для задоволення потреби іншої одиниці (Т) у возз'єднанні (*Self-Enlightened Interest*) [10, с. 619]. Пересув асоціатива зумовлений необхідністю задовольнити ПРП, який на той час формулюється як сильна NP ознака проєкції TP (*strong NP feature of Tense*). Постдієслівна NP отримує «партитивний відмінок» від дієслова *be* (або іншого ергатива) [10]. Термін партитивний відмінок запозичений з фінської мови, у якій перехідне дієслово залежно від означеності / неозначеності NP маркує її знахідним або партитивним відмінком відповідно [10, с. 627]. Це припущення узагальнюється для всіх мов світу. Як наслідок, в англійській мові, якщо дієслово *be* не призначає знахідний відмінок, воно призначає партитивний. Однак цей критерій не є валідним для застосування в усіх мовах, оскільки навіть дослідники фінської мови вказують на нечітку диференціацію знахідного та партитивного відмінків, яка додатково залежить від аспектуальної характеристики речення. Окрім того, при аналізі речення (13) ми повинні погодитися або з тим, що NP набуває відмінка двічі (партитивного у позиції свого породження (*t*) чи називного у позиції підмета), або з тим, що маркування партитивним відмінком є вибірковим, напр.:

(13) *a man arrived t*

Розвідки генеративістів початку ХХІ століття мають своїм досягненням відмову від ідеї пересуву асоціатива для узгодження [3]. У науку вводять поняття дистанційного узгодження на основі загальної операції *проба-мета* (*Probe-Goal*). Відомо, що процес деривації речення відбувається ендоцентрично (знизу уверх). Спочатку породжується асоціатив, який має інтерпретовані (семантичні, інгерентні) ф-ознаки (особи й числа) та неінтерпретовану ознаку відмінка (яка повинна бути перевірена до операції *озвучення*). Коли в структурі ре-

чення з'являється дієслово (*be*, у нашому випадку), воно має інтерпретовану ознаку теперішнього часу й неінтерпретовані ф-ознаки. На цьому етапі деривації відбувається узгодження (видалення неінтерпретованих ознак) дієслова й асоціатива [3, с. 122]. Неінтерпретовані ознаки дієслова є *пробою*, яка шукає *мету*, і знаходить її в інтепретованих ознаках асоціатива, і навпаки, асоціатив є *пробою*, яка шукає *мету* для отримання відмінка. Цією *метою* є дієслово [3, с. 134]. Обов'язковою вимогою дистанційного узгодження є відношення структурного пріоритету (*c-command*) між T та асоціативом (перший вузол, який домінує T, повинен домінувати й асоціативом). Після узгодження постдієслівної NP, неінтерпретована ознака ПРП (принципу розширеної проекції) у дієслова залишається невидаленою. Процес деривації продовжується, коли на певному етапі з'являється *there*, яке є *метою* для узгодження цієї ознаки. Нагадаємо, що для того, аби мати ознаки *мети*, необхідно бути активним (мати певну неінтерпретовану ознаку). Згідно з Н. Хомським, експлетив *there* має імпліцитну неінтерпретовану ознаку особи, яка надається йому за аналогією з іншими словами, які розпочинаються з *th-*, наприклад, *this, that, these, those, the* [3].

Існування різноманітних підходів щодо структури екзистенційного речення, особливо статусу експлетива й процесу узгодження, доводить складність проблеми. У контексті нашого дослідження експлетив породжується в позиції специфікатора *vP* та пересувається до позиції [*Spec, TP*] для перевірки ознаки принципу розширеної проекції. Окрім пересуви експлетива, ця ознака може бути перевірена за допомогою пересуви ліворуч асоціатива (у предикативних реченнях) чи вставлення найближчої доступної NP (у випадках із підрядними реченнями). Функціональна проекція TP узгоджує відмінок і число з асоціативом завдяки операції дистанційного узгодження, а ознаку ПРП з експлетивом. Останній, аби зали-

шатися активною *метою* для видалення ознаки ПРП, має неінтерпретовану ознаку особи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Полховська М. В. Екзистенційні речення в ранньоніованглії-ській мові: структурно-семантичний та функціональний аспекти : дис. на здобуття наукового ступеня кандидата філол. наук : спец. 10.02.04 : Германські мови / Полховська Марина Володимирівна / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. — Харків, 2009. — 171 с.
2. Adger D. Three Domains of Finiteness: A Minimalist Perspective / D. Adger // *Finiteness: Theoretical and Empirical Foundations*. — Oxford: Oxford University Press. — 2007. — P. 23–58. — Режим доступу : www.ling.auf.net/lingBuzz/000296
3. Chomsky N. Minimalist Inquiries: the Framework / N. Chomsky // *Step by Step*. — Cambridge, Mass. : MIT Press. — 2000. — P. 89–155.
4. Chomsky N. The Minimalist Program / N. Chomsky. — Cambridge, London : The MIT Press, 1995. — 420 p.
5. Deal A. The Origin and Content of Expletives; Evidence from Selection / A. Deal. — Режим доступу : <http://people.umass.edu/amyrose/Dealthere.pdf>
6. Freidin R. Foundations of Generative Syntax / R. Freidin. — Cambridge, London : MIT Press. — 1992. — 359 p.
7. Haegemann L. English Grammar. A Generative Perspective / L. Haegemann, J. Gueron. — Oxford, Berlin : Blackwell Publishers. — 1999. — 672 p.
8. Hartmann J. M. Wh-Movement and the Small Clause Analyses of the English There-Construction / J. M. Hartmann // *Leiden Papers in Linguistics*. — 2005. — P. 93–106.
9. Jeffrey P. Syntactic Theory / P. Jeffrey // *Modern Linguistics*. — Hampshire : Palgrave, 2002. — 316 p.
10. Lasnik. H. On Greed and Other Human Failings / H. Lasnik // *Linguistic Inquiry*. — 1995. — Vol. 26. — № 4. — P. 615–633.
11. Lumsden M. Existential Sentences. Their Structure and Meaning / M. Lumsden. — London, New York, Sydney : Croom Helm, 1988. — 256 p.